

Työuran pidentäminen joustavien eläkejärjestelyjen avulla: osa-aikaeläke

Tiivistelmä

Johdanto

Tässä raportissa selvitetään, miten osa-aikaeläkejärjestelyt voivat parantaa eläkejärjestelmien kestävyttä ja riittävyyttä, kun ihmiset saavat niiden ansiosta mahdollisuuden pidentää työuraansa ja motivoituvat siihen. Raportissa kartoitetaan EU:ssa ja Norjassa kansallisella tasolla ja alakohtaisesti käytettäviä järjestelyjä ja tutkitaan, miten niiden ominaisuudet ja ehdot poikkeavat toisistaan. Järjestelyjen vaikutusta työurien pidentämiseen arvioidaan kirjallisuuskatsauksen pohjalta, ja sitä täydentävät tapaustutkimukset käytännön kokemuksista, joita on saatu Alankomaissa, Norjassa, Ranskassa, Ruotsissa, Saksassa, Suomessa ja Tšekin tasavallassa sovellettavista osa-aikaeläkejärjestelyistä.

Taustaa

Eläkejärjestelmien kestävyttä on monissa EU:n jäsenvaltioissa parannettu uudistusten avulla. Uudistukset ovat kuitenkin tuoneet tullessaan myös haasteita. Eläke-etuuksien jäädyttäminen ja leikkaaminen on vienyt pohjaa eläkkeiden riittävyydeltä, ja eläkemaksujen korotukset ovat aiheuttaneet käytettävissä oleviin tuloihin ja palkkakustannuksiin kohdistuvia paineita. Varhaiseläkkeelle siirtymisen ehkäiseminen ja eläkeiän nostaminen eivät juurikaan vaikuta todelliseen eläkkeellesiirtymisikään. Monet ihmiset eivät voi tai heiltä puuttuu motivaatio pysyä työssä lakisääteiseen eläkeikään saakka. Eläkejärjestelmien riittävyyttä ja kestävyttä voidaan parantaa toimenpitein, joilla näihin haasteisiin vastattaessa annetaan ihmisille mahdollisuus työnteon jatkamiseen ja kannustetaan heitä siihen. Näitä toimenpiteitä ovat muun muassa terveyden edistäminen, elinikäinen oppiminen, työn laadun parantaminen ja liikkuvuuden edistäminen. Työajan lyhentäminen on vielä yksi keino, jonka ansiosta ihmiset voivat tehdä pidemmän työuran kuin mihin he olisivat kokoaikatyössä pystyneet. Se voi myös motivoida ihmisiä, jotka halusivat lyhentää työaikaansa. Työajan lyhentämisen esteenä on ansionmenetys. Osa-aikaeläkejärjestelyissä pyritään voittamaan tämä este korvaamalla osa ansionmenetyksestä osa-aikaeläkkeellä tai -etuuksilla.

Keskeiset havainnot

Yi puolella EU:n jäsenvaltioista ja Norjalla on kansallisia tai alakohtaisia osa-aikaeläkejärjestelyjä. Järjestelyjen perustelut, kattavuus ja muoto vaihtelevat. Osa-aikaeläke voi antaa ihmisille mahdollisuuden jatkaa työntekoa lakisääteiseen eläkeikään saakka ja sen jälkeenkin sekä kannustaa heitä siihen. Lähes kaksi kolmannelle EU:n kansalaisista ilmoittaa, että he haluaisivat mieluummin yhdistää osa-aikatyön ja osa-aikaeläkkeen kuin jäädä kokonaan eläkkeelle. Tutkimuksessa ei kuitenkaan löydetty yhtään järjestelyä, jossa kaikkien järjestelyyn osallistuneiden työura olisi pidentynyt selkeästi. Osa-aikaeläke on voinut pidentää työuraa tietyillä ryhmillä, kuten terveysongelmista kärsivillä, vammaisilla, hoitovelvollisuuksista huolehtivilla ja fyysisesti tai henkisesti vaativaa työtä tekeville henkilöillä. Kaiken kaikkiaan osa-aikaeläkkeestä aiheutuneella työajan lyhentymisellä on kuitenkin usein ollut suurempi merkitys kuin joidenkin järjestelyihin osallistuneiden henkilöiden työuran pitenemisestä aiheutuneella työajan pidentymisellä.

Päätelmät

Päätäjät, työmarkkinaosapuolet ja eläkejärjestelmät voivat ottaa oppia aiemmista kokemuksista, kun ne harkitsevat osa-aikaeläkkeen käyttöönottoa tai uudistamista työurien pidentämiseksi.

Vaikuttavuus, tehokkuus ja oikeudenmukaisuus

- Käyttöaste ei kerro paljoakaan järjestelyn vaikuttavuudesta. Suuri käyttöaste voi tarkoittaa, että järjestely on liian houkutteleva ja että osa-aikaeläkkeelle siirtyneet olisivat kyenneet ja olleet motivoituneita jatkamaan kokoaikatyötä. Pieni käyttöaste ei kuitenkaan takaa, että järjestely olisi kohdennettu hyvin, ja voi olla merkinä järjestelyyn epäonnistumisesta.
- Osa-aikaeläkkeen olisi oltava varhaiseläkettä houkuttelevampi, mutta kokoaikatyössä jatkamista olisi silti tuettava ja kannustettava siihen.

- Jos osa-aikaeläke aloitetaan liian aikaisin ja työtunteja vähennetään liikaa, työaika voi lyhentyä liian paljon liian pitkänä ajanjaksona. Jos osa-aikaeläke aloitetaan liian myöhään ja työtunteja vähennetään liian vähän, voi olla, ettei osa-aikaeläke mahdollista pitempää työuraa.
- Osa-aikaeläkettä käytetään toisinaan varhaiseläkejärjestelyinä, jos siinä tiivistetään työaika ensimmäisessä jaksossa, jota seuraa vapaa jakso. Jos järjestely on tarpeeksi houkutteleva, se voi motivoida ihmisiä pysymään työelämässä, kunnes heillä on oikeus eläkkeeseen. Usein se sen sijaan kuitenkin lyhentää työuraa.
- Osa-aikaeläke voi pidentää tiettyjen ryhmien työuraa, mutta lyhentää todennäköisesti muiden ryhmien työuraa. Kun työntöön jatkamista lakisääteisen eläkeiän jälkeen helpotetaan, myönteinen vaikutus työuran kestoon voi vahvistua.
- Työuran pidentäminen voi matalapalkkaisilla työntekijöillä edellyttää muita useammin työajan lyhentämistä, mutta heillä ei useinkaan ole varaa siihen, vaikka palkan menetys korvattaisiinkin osittain.
- Ylempiin sosioekonomisiin ryhmiin kuuluvat henkilöt käyttivät monia järjestelyjä muita useammin, mikä herättää huolta oikeudenmukaisuudesta, etenkin jos järjestelyt saavat julkista rahoitusta.
- Voi olla epäoikeudenmukaista, jos järjestelyt eivät ole sellaisten ikääntyvien henkilöiden käytettävissä, jotka jo tekevät lyhennettyä työpäivää (ja joista suuri osa on naisia) tai sellaisten työttömien tai työelämän ulkopuolella olevien henkilöiden käytettävissä, jotka aloittavat osa-aikatyön.
- Työnantajat voivat käyttää pakollista osa-aikaeläkettä työvoiman uudelleen järjestämiseen, mutta osa-aikaeläkejärjestelyt ovat toisinaan myös ehkäisseet työttömyyttä.
- Merkittävänä esteenä osa-aikatyölle on muun muassa se, että työnantajien voi olla vaikea sovittaa yhteen tällaisia järjestelyjä ja työntekijöiden haluttomuutta työskennellä osa-aikaisesti, mikä johtuu työntekijöiden asemaansa ja tehtäviinsä kohdistuvien haitallisten vaikutusten pelosta.

- Työajan lyhentämisen joustava soveltaminen voi auttaa sovittamaan paremmin yhteen työnantajan ja työntekijän mieltymykset; vapaa-aika voitaisiin esimerkiksi porrastaa viikkojen tai kuukausien ajanjaksolle.
- Osa-aikaeläke on vaikeampi toteuttaa aloilla ja maissa, joissa osa-aikatyö on harvinaisinta. Sillä voi kuitenkin olla paljon potentiaalia näissä yhteyksissä, jos edistetään vaihtoehtoja osa-aikatyölle ja tavoitetaan työntekijät, joille se on erityisen tärkeä keino pidentää työuraa.
- Verot ja sosiaaliturva ovat vuorovaikutuksessa eläkkeiden kanssa, ja ne voivat luoda tahattomia kannustimia osa-aikaeläkejärjestelmille.

Laajemman asiayhteyden huomioon ottaminen

- Tämä tutkimus on osoittanut, että vaikka aiemmista kokemuksista voidaan oppia paljon, on tiedostettava muuttuvat olosuhteet. Eläkeiän nostaminen lisännee työntekijöiden kannalta sellaisten toimenpiteiden tarvetta, jotka antavat mahdollisuuden jatkaa työntekoa lakisääteiseen eläkeikään saakka, ja työnantajien ja päättäjien kannalta tarvetta tällaisten toimenpiteiden toteuttamiseen. Osa-aikatyö on lisäksi yleistynyt koko EU:ssa, ja osa-aikaeläkkeen toteuttaminen on sen myötä helpottunut.
- Siinäkin tapauksessa, ettei osa-aikaeläke johda työurien pitenemiseen, se on voitu neuvotella vaihtoehdoksi varhaiseläkejärjestelyille, jotka olisivat lyhentäneet työuria osa-aikaeläkettä enemmän.
- Ensi näkemältä vaikutus taloudessa tehtyjen työtuntien kokonaismäärään voi olla tärkein onnistumisen mittari, kun katsotaan työllisyysastetta laajemmalle. Osa-aikaeläke voi kuitenkin myös antaa yrityksille mahdollisuuden säilyttää ikääntyvillä työntekijöillä, myös osa-aikaisilla, oleva tietämys. Tietyt työntekijäryhmät voivat myös olla tuottavampia tehdessään lyhennettyä työaika. Jos toisaalta ilmenee työvoimapulaa, on helpompaa lisätä osa-aikatyötä tekevien vanhempien työntekijöiden työaika (heidän niin halutessaan) kuin ottaa takaisin töihin kokonaan eläkkeelle jääneitä työntekijöitä.
- Tämä tutkimus koski vaikutusta työurien pidentämiseen, mutta päättäjät voivat pohtia myös vaikutusta elämänlaatuun ja yhteiskuntaan: joustavuuden ansiosta eläkkeelle jääminen voidaan entistä paremmin sovittaa työntekijöiden mieltymysten mukaan, mikä voi helpottaa vapaaehtoistoimintaa ja hoitovelvollisuuksista huolehtimista.

Lisätietoja

Raportti "Extending working lives through flexible retirement schemes: Partial retirement" (Työuran pidentäminen joustavien eläkejärjestelyjen avulla: osa-aikaeläke) on saatavissa osoitteesta www.eurofound.europa.eu/publications.

Lisätietoja antaa tutkija Hans Dubois, hdu@eurofound.europa.eu.